

Η ΕΝΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗΣ (του Γιάννη Ζήση)

✘ **Αντιδραστικότητα ή επανάσταση; Δυο ρόλοι για τον ίδιο ηθοποιό;**

Υπάρχουν δύο τρόποι να προσεγγίσει κανείς το θέμα της ιστορίας και της εξέλιξης. **Ο ένας** είναι να παρακολουθήσουμε τα επιμέρους ιστορικά μορφώματα. **Ο άλλος** είναι να εξαγάγουμε κανόνες, νόμους και συσχετίσεις από την καθολικότητα και την ομοιότητα των φαινομένων. Ο πρώτος τρόπος αποτελεί μια πολύ δυσχερή διαδικασία. Εάν θέλουμε μια πιο άμεση δυναμική ερμηνείας και χρήσης συμπερασμάτων ενδείκνυται ο δεύτερος τρόπος. Επιχειρώντας, λοιπόν, να διερευνήσουμε την ιστορική εξέλιξη, πρέπει να δούμε τόσο τα βασικά φαινόμενα, τα οποία επαναλαμβάνονται, όσο και τις συσχετίσεις τους.

Επίλυση των διενέξεων και μελέτη της Ιστορίας

Πριν όμως από αυτά, θα ήταν χρήσιμο να δούμε τον ίδιο τον **σκοπό** της έρευνας και τη χρησιμότητά της. Οποσδήποτε, ο σκοπός αυτός μπορεί και πρέπει να είναι το να εξαγάγουμε εκείνα τα συμπεράσματα που θα μας επιτρέψουν την **επίλυση των διενέξεων και των διαφορών** και, ταυτόχρονα, θα μας **απελευθερώσουν σε ένα νέο –χωρίς τη βαρβαρότητα των οξυμένων προβλημάτων– ιστορικό τοπίο στο παρόν και το μέλλον.**

Και στο θέμα του σκοπού υπερισχύει, προφανώς, η δεύτερη μέθοδος, η οποία είναι πολύ πιο αποτελεσματική και ουσιώδης. Μας επιτρέπει, παράλληλα, να ενοποιήσουμε την προσέγγιση –σε σχέση με τα ιστορικά υποκείμενα– ώστε να τα βλέπουμε ελεύθεροι από τους ανθρωπολογικούς περιορισμούς της μεροληψίας και του παραμορφωτικού υποκειμενισμού. Για αυτή τη μεροληψία του

παραμορφωτικού υποκειμενισμού, ο ψυχολόγος Rollo May μας θυμίζει πως «τίποτα δεν είναι πιο υποκειμενικό από την αντικειμενικότητα που δεν μπορεί να δει την υποκειμενικότητά της»[1]

Βασικά δεδομένα των φαινομένων

Για τις ανάγκες της έρευνάς μας, μπορούμε να δούμε τόσο τα βασικά δεδομένα των φαινομένων που παρουσιάζονται όσο και τον χαρακτήρα τους. Τα βασικά δεδομένα των φαινομένων συνίστανται σε μια **εξελικτική και προοδευτική κυκλικότητα των ρόλων** στην ιστορία, με μια ταυτόχρονη **ανάδειξη της πολυπλοκότητας μέσα στην ομοιότητα** – και όχι μόνον απλώς μιας διαφοροποίησης. Εδώ βλέπουμε τον ρόλο που παίζει ο παράγοντας της συνείδησης.

Το βασικότερο φαινόμενο της ιστορίας συνίσταται σε μια **εξελικτική αντιστροφή ρόλων** που ολοκληρώνει τον κύκλο της συντηρητικά και αντιδραστικά. Ο κάθε κύκλος ξεκινά με την εμφάνιση ενός ριζοσπαστικού σώματος– φορέα νέων ιδεών και καινοτομίας – το οποίο έρχεται σε μια αντιπαράθεση με την κατεστημένη εξουσία και αντιμετωπίζεται ως επαναστατικό και ως παράνομο.

(Αυτό, βέβαια, υπό ορισμένους κανόνες, επαναλαμβάνεται ως επιτυχής μορφή –γιατί υπάρχουν προφανώς και εκτρωματικές μορφές του, και δεν το λέμε αυτό με την έννοια της ηθικής απαξίας –όσο κι αν, σε πολλές περιπτώσεις, μπορεί να υπάρχει και αυτό– αλλά με την έννοια της αστοχίας στη διαμόρφωση μιας κρίσιμης δυναμικής μάζας για τη συγκρότηση ενός ιστορικού υποκειμένου.)

Στη συνέχεια, αυτό το νέο συλλογικό πολιτικό υποκείμενο λειτουργεί ως διάδοχη εξουσία και αρχίζει να αντιμετωπίζει τις εσωτερικές και τις εξωτερικές συνθήκες υιοθετώντας μια παρόμοια «λογική» με αυτήν που χαρακτήριζε την εξουσία που ανέτρεψε. Μπορεί το νέο να έχει ιδεολογικοπολιτικές διαφορές με το παλιό, αλλά η εδραίωσή του στην εξουσία ενεργοποιεί, συνήθως, σε αυτό τα ίδια αντανακλαστικά με το παλιό καθεστώς.

Βλέπουμε, δηλαδή, μια κυκλικά επαναλαμβανόμενη κίνηση με τη δημιουργία νέων καινοτόμων μορφών οι οποίες, στον χρόνο, ενσωματώνονται σε ένα συντηρητικό πλαίσιο λειτουργίας. Αυτό το φαινόμενο δημιουργείται από το νέο είτε μέσω της διάρρηξης και διάλυσης του παλαιότερου πολιτικού ιστορικού υποκειμένου, είτε μέσω της ενσωμάτωσής του στο υφιστάμενο όπου πλέον οι νέες ιδέες και οι νέες δυναμικές του πολιτικού ιστορικού υποκειμένου αποτελούν μια κατεστημένη εξουσία. Αυτή η κυκλικότητα ή αντιστροφή ρόλων μεταξύ του αμφισβητία ή δημιουργού νέων συνθηκών και του παράγοντα της εξουσίας είναι συνεχής. Συνεπώς, μπορούμε **να συμπεράνουμε** ότι το κύριο πρόβλημα της ιστορικής παρεξήγησης συνίσταται σε **δύο** βασικά δεδομένα:

1. στην αδυναμία του υποκειμένου –που υιοθετεί το παλιό– να συλλάβει νέες συνθήκες και να διευρύνει τους ορίζοντές του ερμηνευτικά, λειτουργικά, ενεργητικά, βουλευτικά και οραματικά.
2. στη μεροληψία του υποκειμένου –που υιοθετεί το νέο– όπου εκλαμβάνει το ιστορικό φαινόμενο στο οποίο είναι μέρος ως ιδιαίτερα μοναδικό και με ναρκισσιστικό τρόπο.

Το εκάστοτε υποκείμενο δεν **κατανοεί ότι το ίδιο αποτελεί ένα μέρος μιας διαδικασίας και** μιας συγκεκριμένης ακολουθίας και ότι **υποπίπτει σε έναν νόμο, μέσα από αυτή την υστέρηση της συνείδησης. Ο παράγοντας που ενεργοποιεί αυτόν τον νόμο της αντιστροφής ρόλων στην ιστορία είναι η υιοθέτηση της χωριστικότητας.** Η χωριστικότητα αποτελεί το τραγικό φορτίο στην ιστορία.

Παρακάτω, θα δούμε γνωστές και οικείες περιπτώσεις αυτών των παραδειγμάτων, προσδιορίζοντάς τα σε ένα πολύ ευρύ φάσμα. Αυτό το φάσμα δεν λειτουργεί μόνο στη λογική των θεσμικών υποκειμένων όπως τα κράτη, αλλά λειτουργεί ακόμη και σε φασματικούς τομείς, όπως αυτούς των επιστημονικών, καλλιτεχνικών και θρησκευτικών εξελίξεων.

Το παράδειγμα της εθνογένεσης των ΗΠΑ

Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι σήμερα μια παγκόσμια ισχύς συντηρητική χώρα που ενδιαφέρεται να επιβάλλει τους όρους της και τα συμφέροντά της. Η ίδια, όμως, προήλθε από την αναζήτηση του αυτεξούσιού της έναντι μιας αποικιοκρατικής ή μητροπολιτικής αδικίας και ανισότητας.

Ξεκίνησαν ως δύναμη αμφισβήτησης της αποικιακής κυριαρχίας, με οργή και με πρακτικές που χαρακτηρίστηκαν «τρομοκρατικές» από την μητροπολιτική Μ. Βρετανία. Όπως γνωρίζουμε, μετά την ένοπλη σύγκρουση και με τη βοήθεια της Γαλλίας προς τους «επαναστάτες» –που δόθηκε για λόγους ανταγωνισμού μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων– η Μεγάλη Βρετανία οδηγήθηκε σε έναν ιστορικό συμβιβασμό με το νέο ιστορικό πολιτικό υποκείμενο. Διαμορφώθηκαν νέες συνθήκες και προοπτικές που οδήγησαν στον σχηματισμό αυτής της μεγάλης χώρας, αυτής της μεγάλης δύναμης. Ποιό είναι το πρόβλημα των ΗΠΑ σήμερα; Έχουν πολύ μικρή μνήμη αυτής της κυκλικότητας των ιστορικών τους ρόλων ως κοινωνία και ως εθνογένεση και αυτό το έλλειμμα συνείδησης είναι η πηγή –θα έλεγε κανείς– μιας αδικίας και μιας μεροληψίας του τρόπου με τον οποίο προσεγγίζουν το σήμερα. Παρόλα αυτά, σήμερα, οι ΗΠΑ έχουν επιβάλλει, σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό, τους όρους μιας “αποικιοποίησης” στον παγκόσμιο ορίζοντα, αποικιοποίησης θεσμικής, πολιτισμικής, πολιτικής και οικονομικής.

Το παράδειγμα της Οκτωβριανής Επανάστασης

Εκτός από την περίπτωση της εθνογένεσης, το ίδιο φαινόμενο παρατηρούμε και στη συστημογένεση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πορεία του υπαρκτού σοσιαλισμού. Θα μπορούσε να πει κανείς πως όσο περισσότερο η αρχική ιδέα μοιάζει να είναι ριζοσπαστική, τόσο περισσότερο τείνει να διαψεύσει τον επαναστατικό πυρήνα της όταν γίνεται καθεστώς. Στην αρχή, **η Οκτωβριανή Επανάσταση ξεκίνησε ως εγχείρημα αποκατάστασης των αδικημένων. Η συνέχεια εξελίχθηκε ως άλλο ένα εγχείρημα ολοκληρωτισμού.**

Βέβαια εδώ υπήρξε μια μεγάλη διεθνής σύγκρουση προτύπων. Ο κύριος μοχλός ανατροπής της Σοβιετικής Ένωσης ήταν το

καταναλωτικό πρότυπο του ανθρώπου. Παρόλο που –από ανθρωπολογικής σκοπιάς– το καταναλωτικό πρότυπο του ανθρώπου ήταν το κυρίαρχο κίνητρο της Σοβιετικής Επανάστασης, αυτό είχε, εξ αρχής, παραβλεφθεί από τον Λένιν κι, έτσι, το επίκεντρο της οικοδόμησης εστιάστηκε στον παραγωγικό μηχανισμό και όχι στην καταναλωτική ευημερία του ανθρώπου. Η καταναλωτική ευημερία, όμως, προϋποθέτει και τους όρους της ελευθερίας, του χρόνου και της επιλογής, όπως και ένα ευρύ φάσμα προϊόντων. Αναμφίβολα, προκύπτουν απαιτήσεις που προέρχονται από τις πλασματικές ανάγκες, από την επιθυμία. Έτσι, προβάλλει και το θέμα του ηθικού κινδύνου,[2] το οποίο ανακύπτει σε μια χωρίς όρους ισορροπίας κάλυψη αναγκών, σε μια συστηματική *de facto* κάλυψη αναγκών. Μετά την εξασφάλιση των πραγματικών αναγκών, η αναζήτηση ενός ευρύτερου ορίζοντα ελευθερίας θα αποτελούσε το λογικό ζητούμενο.

Όταν ο αδικημένος γίνεται άδικος

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι, στην ιστορία, παρατηρούμε μια κυκλικότητα των ρόλων των υποκειμένων μεταξύ δικαίου και άδικου, σε όλες τις περιπτώσεις – κάτι που ισχύει ακόμη και για κράτη. Αυτή η εναλλαγή συμβαίνει κάθε φορά που δεν υπάρχει **συλλογικοποιημένη καθαρότητα του οράματος**, αλλά και **σαφήνεια του δικαιοῦ προτάγματος εκ μέρους της ηγεσίας**.

Στην περίπτωση των ΗΠΑ, το δικαιοῦ πρόταγμα υποδείκνυε τον τερματισμό της οικονομικής αδικίας. Αυτή η αδικία ασκείτο από την αποικιακή Μεγάλη Βρετανία. Παρόλη την εμπειρία της οικονομικής αδικίας –στο πρόσωπο της Μ.Βρετανίας– και της «επιτυχούς» αποτίναξής της, οι ΗΠΑ, εν τη γενέσει τους, διαβρώθηκαν στον τραπεζικό και στον επιχειρηματικό τους τομέα από μια δυναμική αλλοτρίωσης, παρόλο που το αίτημά τους ήταν για το «αυτεξούσιο» και το «αναπαλλοτρίωτο». Ενώ, αρχικά, υπήρχε καθαρά διατυπωμένο ένα δικαιοῦ πρόταγμα, στη συνέχεια, αυτό δεν μπόρεσε να εξυπηρετηθεί. Λειτουργήσε η εσωτερίκευση του αντίπαλου παράγοντα, αυτής της οικείας αποικιακής ανισότητας. Η αδικία και η ανισότητα ευκαιριών

επανήλθε τόσο στο εσωτερικό της όσο και απέναντι σε άλλα κράτη, με «οικονομικούς», πολέμους για το πετρέλαιο, δικτατορίες κ.λπ.

Το παράδειγμα των ολοκληρωτικών καθεστώτων

Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι, κατά μιάομοια διαδικασία, ακόμη και τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, ξεκίνησαν την σταδιοδρομία τους με πράξεις αμφισβήτησης του κράτους και του νόμου. Αυτό ισχύει και για το πραξικόπημα της Μπυραρίας του Μονάχου, (από τον Χίτλερ) και για την γνωστή πορεία του Μουσολίνι, όπως ακόμη και για όλες εκείνες τις καταστάσεις όπου ενώ, αρχικά, διεκδικούνταν ο νόμος ως αποκατάσταση της δικαιοσύνης, στη συνέχεια τον μετέτρεπαν σε εξουσία. Οι χώρες αυτές (με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα), δεν διεκδικούσαν, βέβαια, μια αποκατάσταση δικαίου, αλλά έναν ολοκληρωτισμό του κράτους, και σε τούτο διαφοροποιούνται από τα άλλα κράτη. Διεκδικούσαν έναν ολοκληρωτισμό – έννοια που εμπεριέχει την εξουσία και τον αυταρχισμό– αλλά, για να πετύχουν κάτι τέτοιο, έπρεπε προηγουμένως να διαρρήξουν τον ιστό του κράτους και τους υφιστάμενους νόμους του. Έπρεπε, δηλαδή, να ξεκινήσουν μια παρανομία για να επιφέρουν την δική τους αυταρχική ολοκληρωτική νομιμοποιητική βάση.

Σε αυτήν την παρανομία εμπεριέχονταν τα μεγάλα δικαιϊκά, δικαστικά και θεσμικά ελλείμματα των καθεστώτων του Άξονα. Πάνω σε αυτά εκλήθησαν κάποιοι να δικάσουν –μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο– τους πρωταίτιους μιας παγκόσμιας βαρβαρότητας. Έτσι, μπορεί τα στελέχη του ναζιστικού καθεστώτος να εκτελούσαν τους νόμους του ολοκληρωτικού πλέον κράτους τους, αλλά αυτοί εκτελούνταν υπό την έννοια μιας καθεστωτικής συμφωνίας –κάτι που σημαίνει ότι ήταν βουλευτικά μέλη και συνένοχοι στο υφιστάμενο καθεστώς.

Αυτή η λογική μπορεί και πρέπει να εκλαμβάνεται ως μια βασική προσέγγιση στο ενεργείν των κυρίαρχων κρατών. Οι μητροπολιτικές δυνάμεις της παγκόσμιας εξουσίας –είτε είναι μεγάλες είτε μικρές πληθυσμιακά– δεν μπορούν να έχουν άλλοθι

στο ενεργείν τους, αξιοποιώντας ένα χαλαρό διεθνές θεσμικό πλαίσιο όπως το έχουν επιβάλλει σε μερικά θέματα και αυστηρώς σαν εξουσία σε άλλα, με αποτέλεσμα να υπάρχουν θύματα των ενεργειών τους, είτε με τις θεσμικές ανισότητες και περιθωριοποιήσεις, είτε με την επιβαλλόμενη ένδεια και τις συνέπειές της.

Δικαίωση της αμεροληψίας ή του ναρκισσισμού;

Σε αυτή την ενοποιητική προσπάθεια προσέγγισης της ιστορίας και της μελέτης του φαινομένου της αντιστροφής, το οποίο διακατέχει πολιτικά, καλλιτεχνικά, επιστημονικά και άλλα ρεύματα, βλέπουμε μια διαδικασία που επηρεάζεται κυρίως από την συνείδηση. Όταν η συνείδηση χάνει την αυτοεξελικτική της προσέγγιση και την αυτο-υπερβατικότητά της, χάνει τα ερεθίσματα και τα περιοριστικά και εξισορροπητικά κίνητρα από το περιβάλλον. Ένα μέρος εξισορροπητικών κινήτρων είναι η καταστολή που υφίσταται από δυνάμεις αδικίας, κάτι που την κάνει να αναζητά την ηθική. Αν η συνείδηση δεν έχει αυτή την αυτο-υπερβατικότητα ως φύση της, τότε ακολουθεί τον δρόμο του ηθικού κινδύνου. Τον εξαπλώνει, τον διευρύνει και τον αναδεικνύει ως δρώσα και κυρίαρχη δύναμη κίνησης των ιστορικών φαινομένων.

Συμπέρασμα

Το βασικότερο φαινόμενο της ιστορίας συνίσταται σε μια **εξελικτική αντιστροφή ρόλων** που ολοκληρώνει τον κύκλο της συντηρητικά και αντιδραστικά. Ο κάθε κύκλος ξεκινά με την εμφάνιση ενός ριζοσπαστικού σώματος –φορέα νέων ιδεών και καινοτομίας– το οποίο έρχεται σε μια αντιπαράθεση με την κατεστημένη εξουσία και αντιμετωπίζεται ως επαναστατικό και ως παράνομο.

Το κύριο θέμα είναι το πώς τοποθετείται το ίδιο το συνειδησιακό υποκείμενο και το πώς αυτό συνδέεται πρωταρχικά με την απόσπασή του, ώστε να αποκτήσει **επαρκή διακριτική αμεροληψία** που θα αναδεικνύει το καθολικό, το όλο, και θα

μπορεί να μπει σε μια διαδικασία μερισμού και υπέρβασης της χωριστικότητας της συνείδησης, ώστε **να καταγράψει και να στοχεύει σε ένα πεδίο αρχών και όχι σε ένα πεδίο δικαίωσης του ναρκισσισμού.**

Αναφορές:

[1] Rollo May, 1961. Existential psychology

[2] Ζήσης Γιάννης, [ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΕ ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ, ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΛΙΚΗ ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ – Α' ΜΕΡΟΣ](http://www.solon.org.gr), [solon.org.gr](http://www.solon.org.gr)

Γιάννης Ζήσης, συγγραφέας

Φωτογραφία: en.wikipedia.org

Ημερομηνία πρώτης δημοσίευσης: 31/01/2011

([solon.org.gr](http://www.solon.org.gr))